

ÖVERKLASSENS

ANSVAR

Av docent GUNNAR HECKSCHER, Uppsala

HÄDE någon under vår stormaktstid ställt frågan, vilken klass som var den ledande i Sverige, skulle svaret knappast ha kunnat bli mer än ett. Det var adeln, som hos oss på ett ganska ovanligt sätt förenade ämbetsmänna- och godsägareklasserna till en enhet. Ett flitigt adlande av så gott som alla, som på något område höjt sig till en ledande ställning, och en kraftig ståndscirkulation, ej minst via prästeståndet, bevarade den svenska adelns frihet och dess nära samband med folkets breda lager.

När adeln i slutet av 1700-talet och under 1800-talet förlorade sin position, voro orsakerna flera. En var utländsk påverkan: efter den industriella revolutionen i England och den politiska i Frankrike var dess allmänna auktoritet i Europa allvarligt skadad. En annan orsak var, att jorden i betydande utsträckning övergick från frälse till ofrälse innehavare, sedan de senare 1810 fått tillstånd att förvärva frälsejord. Viktigare än någon av dessa orsaker var kanske, att adlandet blev alltmera ovanligt för att med Oskar I:s trontillträde praktiskt taget upphöra. När nyrekryteringen av adeln upphörde, var det också slut på detta stånds anspråk att utgöra det svenska folkets elit: allt flera av de ledande männen måste där-efter stå att finna bland ofrälset. Likväl visade ännu den första tvåkammarriksdagen 1867 ett högst betydande adligt inslag, och de gamla riddarhuspolitikerna — Louis De Geer, Gustaf Lagerbielke, Henning Hamilton, Arvid Posse, J. A. Gripenstedt — förstodo i betydande utsträckning att hävda en politisk ledareställning. Först långsamt, sedan den kulturella och ekonomiska ledningen längesedan glidit över i andra händer, förlorade adeln sitt gamla anseende som det politiska ståndet framför andra.

Efter adeln kom medelklassen. Först bruksägarna. Åtskilliga av dem adlades och gjorde sin insats på riddarhuset, andra förblevo ofrälse och fingo först 1834 tillträde till riksdagen (borgarståndet).

Både frälse och ofrälse bruksägare hävdade emellertid en politiskt ledande ställning. Här må nämnas tre generationer af Ugglas, Carl De Geer, Thore Petré, Carl Fredrik och Jonas Wærn. Ekonomiskt företrädde bruksägarna vår enda stora exportnäring, och om deras betydelse härvidlag behöver ej ordas; vad det kulturella angår, torde det vara nog att nämna namnen Geijer och Tegnér. Ända in på 1900-talet fanns bruksägarklassen kvar i politiken, något varom C. P. Reuterswärds, Christian Lundebergs och i viss mån även Arvid Lindmans namn bära vittne. Men i minst lika hög grad blev det ämbetsmannaklassen, som satte sin prägel på svenskt kulturellt och ekonomiskt liv. Överhuvud taget förtjänar det framhållas, att den nya överklass, vilken under 1800-talet uppbyggdes av den gamla ofrälse medelklassen, med sig assimilerade adeln, vars förakt för de ofrälse ej var tillräckligt stort för att hålla sig över detta århundrades revolutionerande sociala omdaningar. Den nya överklassen fick sålunda tillgodogöra sig den gamla.

Det demokratiska genombrottet före och efter 1918 hade ej blott en politisk sida, utan en minst lika viktig ekonomisk och social; måhända fanns där även ett i viss mån kulturellt moment. Revolten och reaktionen gällde ej blott den fyrtiogradiga skalans politiska överklass, ej blott principen om samband mellan ekonomisk soliditet och politiska rättigheter, ej heller endast eller ens i främsta rummet industriens arbetsgivare, utan i minst lika hög grad ämbetsmännen, »herrarna» par préférence, och dess ursprung får sökas ända tillbaka till lantmannapartiets dagar. Likväl föreligger här en markerad skillnad mellan bönder och arbetare. Bönderna voro inga demokrater. Deras ideologi gick ej ut på att avskaffa all överklass, utan på att själva ingå i överklassen. Industriarbetarna däremot hoppades på den »sista striden», utsugningens avskaffande och det klasslösa samhället.

Det visade sig emellertid hastigt nog, att den fullständiga jämlikheten var en chimär, och detta erkändes utan omsvep även t. ex. från socialdemokratiskt håll. Den gamla överklassen fortlevde, och den assimilerades utan större svårighet med den nya, som utgjordes av folkskollärare, journalister, fackföreningsledare samt andra arbetare och bönder med en politisk organisation bakom sig. I avseende på den sociala högfärdens försvinnande har denna assimilationsprocess ännu ej avslutats, men ekonomiskt, politiskt och till stor del även kulturellt är den så gott som färdig. Det svenska

samhället har fått en ny överklass, i vilken ingå herr Albin Johansson och greve Folke Bernadotte, herr Z. Höglund och herr Marcus Wallenberg, herr Johansson i Lövnäs och herr Birger Ekeberg. De nytillkomna grupperna ha ingalunda dragit sig för att hålla till godo med de materiella förmåner, som brukat anses vara förenade med överklasstillningen. Hos oss, liksom flerstädes utomlands, ha vissa av dem därvidlag rentav tagit för sig på ett sätt, som chockerat mången och överhuvud knappast visat prov på den bästa smak. Därom är dock i grunden ej så mycket att säga. Nyrika har det funnits i alla tider.

Det som emellertid skiljer exempelvis fackföreningsledare och bonderepresentanter från äldre svenska överklasselement är främst just deras representativa ställning. Godsägareadeln, bruksägarna och de oavsättliga ämbetsmännen hade alla det draget gemensamt, att de icke för sin ställning voro beroende av någon annan. Det var måhända också detta, som i särskilt hög grad underbläste avunden mot de bättre ställda klasserna. En svensk arbetare kan, om uttrycket tillåtes, identifiera sig med statsminister Hansson, när denne på ämbetets vägnar intar en god middag, och det kunde han aldrig göra med statsminister Boström. Men denna representativa ställning medför också den faran, att den nya överklassen kan bli frestad att släppa ledningen för att i stället hänga efter, eller att åtminstone helt inställa sig efter minsta motståndets lag. Mången frågar sig i dessa dagar, om icke just detta är vad som skett, ej blott i vårt land, utan även annorstädes, och vilken betydelse det kan ha haft för att skapa det nuvarande läget i världen.

Ty det måste under alla omständigheter slås fast: intet samhälle kan äga bestånd utan en ledande klass. Alldeles särskilt gäller detta, om något slags demokratiskt statsskick skall vara rådande. Det är självfallet uteslutet, att varje enskild medborgare skall kunna bilda sig en självständig mening i politiska frågor. Huru dylika försök utfalla, därom kan var och en lämna besked, som något sysselsatt sig med politiskt organisationsarbete. Men ej blott i praktiken, utan även i det ekonomiska och kulturella livet kräves ledning. Skall folket förmå att fritt gestalta sin utveckling och sin historia, måste det kunna hysa förtroende till de — relativt taget — överlägsna intellektuella och moraliska egenskaperna hos dem, vilka inför folket hålla diskussionen i gång. »Majoriteteten» kan endast säga ja eller nej; frågeställningarnas utför-

mande är i själva verket ojämförligt mycket viktigare, och den uppgiften åligger minoriteten. En överklass måste finnas.

Det behöver emellertid i våra dagar knappast framhållas, att denna överklasstillning icke nödvändigt behöver visa sig i yttre högfärd och ohövlighet gentemot »vanligt folk», ej heller i särskilt stor komfort eller materiella förmåner. Den auktoritet, som bygger på yttre åthävor, är i allmänhet icke mycket värd. Skillnaden mellan samhällets ledande klass och dess övriga medlemmar behöver icke motsvaras av någon klasskillnad på tåg. Och vad de materiella förmånerna beträffar, kunna dessa vara motiveerade blott ur två synpunkter: antingen som ersättning för prestationer av överlägset värde, eller som ett medel att skapa arbetsro åt dem, som ha särskilt krävande uppgifter sig anförtrodda. Arvtagare i amerikansk miljonärsmening äro intet önskvärt element i samhället.

I diktaturländerna har man i princip erkänt behovet av en samhällelig elit, och både i Ryssland, i Italien och i Tyskland påstår man sig även ha skapat den. Men om man närmare granskar vad som skett, finner man, att detta anspråk är falskt. Klassen av ledande partimedlemmar är ingen elit; den innehåller visserligen många individer, vilkas intellektuella eller moraliska standard är relativt hög, men den innehåller en ännu större proportion av intellektuellt eller moraliskt undermåliga personer eller i vissa fall själsligt defekta element. Få saker kunna vara farligare för ett folk, än när en ledning, vilken uppbäres av dess förtroende, grovt vanvårdar sin uppgift. Reaktionens våldsamt får förödande verkningar; men än större blir den förödelse, som äger rum, innan reaktionen kommer. Vad detta innebär, det behöver i oktober 1939 icke närmare förklaras.

I vårt land har utvecklingen hittills gått andra vägar. Demokratiens genombrott, politiskt och socialt, har varit grundligare än på de flesta håll, och även den ekonomiska nivelleringen har fortskridit anmärkningsvärt långt. För övrigt har inkomstfördelningen i Sverige alltid varit relativt jämn. Ingen diktaturrelse har med någon framgång sökt bryta denna utveckling; tvärtom har den fortgått nästan utan skarpare konflikter. Den gamla överklassen — ämbetsmän och företagare — har av statsråd och väljarmajoriteter fått besked om, att dess verksamhet icke kunnat bedömas med godkänt betyg, och att den intet annat har att göra än att hålla tyst, odla sin kål och lämna de offentliga värven i andra

händer. »Skattebetalarnas gnäll» får icke störa idyllen i folkhemmet. Endast de intellektuella kunna fortfarande få vara med i leken, helst om de lägga sig till med den rätta proletära åskådningen.

Och det må nu så vara. Det får i varje fall ej finnas någon tvekan om, att exempelvis fackföreningsmän och bondeledare hälsas välkomna i den ledande klassen. Om det är klokt av dem att i den utsträckning som på sistone skett söka utesluta andra sociala grupper från ansvaret och makten, må lämnas därhän. I varje fall har det svenska samhället på denna väg tillförts personliga kapaciteter, vilka ingen skulle vilja vara utan, och som i dessa brydsamma tider väl behövas.

Men den nya överklassen har ett fel som kan bli ödesdigert, ej blott för den, utan för landet i dess helhet. Den har icke uppfattat det ansvar som följer med överklassställningen. Den har icke velat och icke vågat leda.

I en missförstådd demokratisk kolartro ha våra maktägande politiker, våra opinionsbildande tidningsmän, våra folkbildare och huvudmännen för våra ekonomiska organisationer trott, att deras uppgift inskränkte sig till att avlyssna folkviljan och rätta sig efter vad de på denna väg erfarit. Resultatet har blivit en ansvarslöshet, vars följder i dessa dagar stå inför våra ögon. Folkviljan har nämligen — som man kunnat vänta, när den lämnades utan ledning — klart och tydligt samlat sig kring ett enda krav: större materiella förmåner och ökad bevämlighet för den enskilde, ökad hänsyn till de ekonomiska intressena hos alla grupper, vilkas numerär var tillräckligt stor för att de skulle kunna göra sig hörda. En klok statsledning har under alla förhållanden skyldighet att beakta önskemål av denna art. En allmän höjning av levnadsstandarden och den ekonomiska säkerhetskänslan är utan tvekan önskvärd. Den gamla överklassen hade alltför litet insett betydelsen härav. Men vad som nu har skett och utgör den nya överklassens tunga skuldbörda, det är, att inga andra hänsyn är dessa tagits, att intet åtgjorts för att på lång sikt säkra vårt folks framtid och förutsättningarna för den frihet och det yttre lugn, varförutan den höga levnadsstandarden blir ej blott värdelös utan även omöjlig att upprätthålla. Av hänsyn till en skoskavspacifism, som knappast ens bort vara värd hyggligt folks förakt, har man låtit våra försvarskrafter förfalla. Vårt näringsliv har reglerats utan all känsla för sambandet mellan handelspolitik och neutrali-

tetspolitik. Opinionsbildningen har fått präglas av en småviktig, magistral uppfattning av det världshistoriska skeendet, under det att våra egna livsproblem aldrig klargjorts för det svenska folk, som dock skulle vara »herre i eget hus». De stora ekonomiska organisationernas arbete har icke inriktats på att förbereda oss på en omläggning av det ekonomiska livet, vilken nu synes vara ofrånkomlig.

Blicken går ofrivilligt till den gamla överklass, som under efterkrigsåren fått uppbära så mycket förakt och så många glåpor. Är den kanske bättre skickad att taga ledningen? Knappast. Om man spottar på en sten tillräckligt länge, så blir den våt. Ämbetsmanna- och företagarklasserna ha till stor del vänt sig bort ifrån det offentliga livet. Det är otänkbart, att de, som med avsikt hållits borta från ansvaret och makten under de goda tiderna, skola stå färdiga att gripa in, när det blir svårt; det är omöjligt att hänvisa folket att samla sig kring ledare, vilkas auktoritet under årtionden undergrävts genom en delvis tyvärr berättigad, men delvis falsk och illasinnad kritik. Och för övrigt går det icke att vrida klockan tillbaka. Vårt folk är oanfrätt; och det är ännu ej slutgiltigt konstaterat, att den nya överklassen är oförbätterlig. Problemet är för övrigt internationellt. I alla västerländska stater saknas, liksom hos oss, ett ledareskikt med klart medvetande om sina plikter. Det finnes för framtiden blott ett att hoppas: att våra främsta skola växa med uppgiften; att det skall bli slut med småsintheten och avunden, slut med kortsyntheten och bekvämligheten, men framför allt: slut med publikfrieriet. Kanske är det icke uteslutet, att den hållningslöshet och den brist på moraliskt mod, som kännetecknat de grupper, vilka togo ledningen efter det förra världskrigets olyckor, skola försvinna i det nya krigets måhända än hårdare prövningar. Medvetandet om insatsens ofantliga storlek kan möjligen skapa en hittills okänd respekt för spelets betydelse, och erfarenheterna av hur illa det kan gå, om man inte gör annat än avlyssnar folkviljan, kan aktualisera kravet på en verklig ledning även för dem som hittills icke insett dess betydelse. Den dag vår nya överklass medvetet och avsiktligt utsätter sig för impopularitet för fosterlandets skull, den dagen må vi hälsa som begynnelsen till bättre tider.